

LBRIS

We know
books

Gianfranco Ravasi

Biografia lui Iisus
După Evangheliile

Ediția a II-a

Traducere din limba italiană de
Smaranda Bratu Elian

Spandugino

Cuprins

Introducere	9
1. La originea Evangheliilor	15
Corint, ziua de Paști a anului 57 d.Hr.	15
În căutarea mărturiilor imperiale	20
În căutarea mărturiilor iudaice	22
Iisus al istoriei și Iisus al credinței	25
Criteriile istoricității	30
Rădăcinile ebraice ale lui Iisus	35
La izvoarele originilor creștine.	39
În delta de la capătul credinței creștine.	42
Un gen literar inedit, „Evanghelia”	44
BIBLIOGRAFIE	48
2. Marcu, întâiul evanghelist	51
Într-un martie ploios din anul 1928, în Peru	51
În pragul <i>Evangheliei după Marcu</i>	52
Leul Sfântului Marcu.	52
O Evanghelie dezordonată?	54
O limbă săracă, dar vie	57
O „taină” ciudată	58
Prima parte a <i>Evangheliei</i>	61
Partitura textuală a lui Marcu.	61

Primul parcurs narativ	63
„Voi cine spuneți că sunt?”	66
A doua parte a Evangheliei	68
Pe urmele lui Iisus	68
Nu sfârșitul, ci țelul lumii și al istoriei	70
Pe colina execuțiilor capitale, Golgota	72
BIBLIOGRAFIE	74
3. Matei, Evanghelia cea mai populară.	77
În pragul <i>Evangheliei după Matei</i>	78
Matei Levi, cărturar sau perceptor?	78
Pentru cine scrie Matei?	82
Portretul lui Iisus, al Bisericii și al credinciosului	84
Prima mare cuvântare a lui Iisus	86
Partitura textuală a Evangheliei	86
Evanghelia unui copil	87
<i>Magna Charta</i> creștinismului	90
Marile teme ale Predicii de pe munte	92
Cuvântările propovăduirii și ale parabolilor	96
„Eu vă trimit pe voi ca pe niște oi în mijlocul lupilor”	96
Un semănător și un câmp de buruieni	99
O cuvântare despre Biserică	101
Piatra și cheile Împărăției	101
„Nu de șapte ori, ci până de șaptezeci de ori câte șapte”	104
Cuvântarea despre țelul ultim al istoriei	106
Veghea din noaptea așteptării	106
Grandioasa frescă a Judecării de Apoi	108
Pățimire, moarte și slavă	109
Guvernatorul Ponțiu Pilat și soția lui	109
Ultimele cuvinte ale lui Hristos înviat	110
BIBLIOGRAFIE	111

4. Luca, evanghelistul cel mai rafinat	113
În pragul <i>Evangheliei după Luca</i>	114
Medic și evanghelist	114
O Evanghelie – rod al unor „cercetări amănunțite”	117
Partitura textuală a <i>Evangheliei</i>	119
De la Nazaret la Ierusalim	123
O cuvântare în sinagoga din Nazaret	123
Lungul marș al lui Iisus	126
Patimile lui Hristos după Luca	130
„Rămâi cu noi că este spre seară”	134
Indicele principalelor teme din <i>Evanghelia după Luca</i>	137
BIBLIOGRAFIE	143
5. Ioan, ultima Evanghelie	145
Un minuscul crâmpci de papirus	146
Complexa alcătuire a <i>Evangheliei</i> : prima etapă	150
Cea de-a doua etapă a alcătuirii <i>Evangheliei</i>	152
A treia etapă: <i>Evanghelia</i>	154
Prima mișcare a povestirii evanghelice	159
Partitura textuală a <i>Evangheliei</i>	159
Un rabin, o eretică, un slujbaş	161
Pâinea, lumina, apa	163
Grandiosul „semn” al mormântului lui Lazăr	168
Cea de-a doua mișcare a povestirii evanghelice	169
„Și era noapte”	169
Grădina măslinilor, lângă apa Chedronului	171
Surprinzătorul echivoc al Mariei din Magdala	174
O a doua ediție a <i>Evangheliei după Ioan</i>	175
Gloriosul portret al lui Iisus, datorat lui Ioan	177
BIBLIOGRAFIE	180
6. Copilăria lui Iisus	183
Vestea îngerului	184
Buna Vestire a Mariei sau a lui Iosif?	186

Recensământul guvernatorului Quirinius	190
Vestirea păstorilor	193
Vestirea – epifania stelară a Magilor	195
Cântecele zorilor mesianici	199
BIBLIOGRAFIE	203
7. Cuvintele lui	205
Un orator fascinant	206
„El le vorbea în pilde”	209
O istorie familiară dramatică	212
Cronica unui delict	214
Cuvintele aspre ale lui Iisus	218
Iisus și politica	220
Rugăciunea lui Iisus	222
„Tatăl- <i>abba</i> ” al evanghelistului Luca	224
<i>Tatăl nostru</i> al evanghelistului Matei	225
„Și nu ne duce pe noi în ispită”?	227
Din înaltul cerurilor, jos, pe pământ	231
BIBLIOGRAFIE	232
8. Mâinile lui	235
Plăgi, membre paralizate, trupuri sfârtecate sau neputincioase	235
<i>Hamlet</i> -ul lui Shakespeare fără prinț?	238
Caracterul istoric al minunilor lui Iisus: trei premise	240
Criteriul de „discontinuitate” în verificarea istorică a minunilor	242
Criteriul de „continuitate” în verificarea istorică a minunilor	246
Diavolul în sinagogă	249
Nebunul posedat din Gerasa	251
Epilepticul de la poalele Muntelui Tabor	254
Satana, antropologia, teologia	256
BIBLIOGRAFIE	260

9. Procesul și condamnarea	263
Printre măslinii din Ghetsimani	263
Procesul Sinedriului	268
Procesul guvernatorului roman	274
Figura guvernatorului Pilat în tradiția creștină	277
Iisus torturat și umilit	281
Spre Golgota	287
Moartea lui Hristos	290
BIBLIOGRAFIE	293
10. Învierea	295
Paștele lui Hristos, între istorie și credință	295
Două limbaje: înviere și proslăvire	298
„Aparițiile de recunoaștere”	300
„Aparițiile de propovăduire”	303
BIBLIOGRAFIE	306
11. Evangheliile apocrife	309
Un impunător orizont literar și religios	309
Iuda și Pilat	313
Pilat convertit	315
Hristos înviat din morți își întâlnește mama	318
<i>Evanghelia după Toma</i>	321
BIBLIOGRAFIE	324

La originea Evangheliilor

Corint, ziua de Paști a anului 57 d.Hr.

Pavel, apostolul lui Iisus Hristos, tocmai primise, în splendida cetate a Efesului, pe coasta Asiei Mici, o înștiințare venită din orașul grecesc Corint. I-o transmiseseră câțiva funcționari ai unei femei „manager”, pe nume Cloe, o creștină din Corint, care avea în Efes o filială a firmei sale. Veștile primite erau mai degrabă alarmante: comunitatea creștină din Corint se destrăma și chiar se dezmembrase în șapte facțiuni care se certau între ele. Era ziua de Paști a anului 57 d.Hr., iar Pavel hotărî să dicteze pe loc o lungă misivă, cea care avea să devină *Epistola întâi către Corinteni*, semnată de mâna lui (16, 21). Iată de ce, spre sfârșitul acelor file, apostolul a simțit nevoia să invoce un Crez creștin, mai bine zis, cea mai veche profesiune de credință a creștinătății.

Temeiul ei era figura lui Iisus Hristos în existența sa umană și în calitatea lui divină. Dar, înainte cu vreo cincisprezece ani, în jurul anului 40, Pavel, proaspăt convertit la noua

religie, dobândise deja de la învățătorii săi primul Crez creștin. O spune chiar el, scriindu-le corintenilor (15, 3–5):

Hristos a murit pentru păcatele noastre după Scripturi;
Și că a fost îngropat. Și a înviat a treia zi după Scripturi;
Și că S-a arătat [...].

În aceste două rânduri este cuprins însuși miezul Noului Testament; asupra lor se vor apleca toate cele 138.020 de cuvinte grecești care compun cele 27 de scrieri „canonice” ale creștinismului (Evangheliile însumează însă doar 64.327 de cuvinte). Să încercăm, acum, să le deslușim componentele, neuitând că profesiunile (sau simbolurile) de credință sunt, prin natura lor, esențiale și exprimate în mod punctual și sintetic.

Prima temă este moartea lui Hristos, o moarte reală, pecetluită de piatra pusă pe mormântul lui. Acesta este un dat semnificativ, prin care se afirmă că Iisus nu a fost o figură mitică, simbol al unui mesaj sau al unei ideologii, ci un om supus aceluiași destin care ne privește pe toți, acela de a muri. Dar, pentru un semit, referirea la capătul din urmă al vieții înseamnă a condensa în el întreaga desfășurare precedentă, adică existența istorică a lui Iisus din Nazaret, începând cu originile sale.

Moartea aceea este interpretată ca un semn al mântuirii („a murit pentru păcatele noastre”), în lumina acelor Scripturi – adică Vechiul Testament, pe care creștinismul îl va considera mereu, laolaltă cu Noul Testament, cuvântul lui Dumnezeu. Dar, în viziunea aceluși prim Crez, Hristos nu este numai personajul care moare eroic, căci, îndată după aceea, apare un al

doilea articol de credință, învierea. Așa cum moartea este pecetluită de îngropare, la fel, învierea își are rădăcina în mormântul sfărâmat, iar pecetea, în „arățarea” lui Hristos, adică în acele întâlniri misterioase ale înviatului cu apostolii și cu unii dintre primii credincioși.

La fel ca moartea, învierea este și ea pusă în lumină de Scripturi. Faptul că s-a petrecut în „a treia zi” – lucru oarecum problematic din punct de vedere istoric, de vreme ce Hristos moare vineri, iar femeile descoperă duminică, în zori, piatra de mormânt dată la o parte (deși e știut că evreii socoteau fracțiunile de zile drept zile întregi) – trebuie interpretat în conformitate cu simbolismul numeric biblic „al celor trei zile”, care nu indică altceva decât un fapt capital și transcendent.

Între aceste două jaloane, și anume viața pământească și slava pascală ale lui Iisus din Nazaret, se încadrează, în esență, misiunea Evangheliilor: aceea de a povesti și de a interpreta istoria lui Iisus Hristos în lumina misterului învierii sale, de a trasa sensul pe care toate acestea le au în istoria umanității și în existența fiecărui credincios în parte și a comunității creștine, Biserica. Vestea aceasta adusă de creștinism – pe care specialiștii o denumesc și astăzi cu termenul grec *kérygma*, adică tocmai „anunțul” făcut de un herald – este cea care, timp de veacuri, va hrăni credința celor ce cred în Hristos și, totodată, curiozitatea sau speranța altora.

În paginile Noului Testament sunt conținute și alte Crezuri sau *kérygma* de la începuturile creștinismului. Apostolul Petru, într-o după-amiază fierbinte, pe terasa unei case din Jaffa, astăzi portul orașului Tel Aviv, auzise îndemnul misterios de

a se duce în Cezareea, oraș minunat, clădit în stil greco-roman la malul mării, sediu al procuratorului imperial. Acolo îl aștepta Cornelius, un centurion roman din cohorta Italică. Acesta simpatiza cu credința iudaică, dar voia să facă un pas înspre noua religie.

Acestuia, Petru îi rezumă întregul mesaj creștin, recurgând tot la *kérygma*, în acest caz o „veste” mai extinsă, în care se distingea deja, în filigran, trama evanghelică. S-o citim în relatarea oferită de Luca în cea de-a doua operă a sa, *Faptele Apostolilor* (10, 37–41):

Voi știți cuvântul care a fost în toată Iudeea, începând din Galileea, după botezul pe care l-a propovăduit Ioan.

Dumnezeu a uns cu Duhul Sfânt și cu putere pe Iisus din Nazaret; Acesta a umblat făcând bine și vindecând pe toți cei asupriți de diavolul, pentru că Dumnezeu era cu El.

Și noi suntem martori pentru toate cele ce a făcut El în țara iudeilor și în Ierusalim; pe Acesta L-au omorât, spânzurându-L pe lemn.

Dar Dumnezeu L-a înviat a treia zi și I-a dat să Se arate,

Nu la tot poporul, ci nouă, martorilor, dinainte rânduți de Dumnezeu [...].

Vechiul Crez amintit de Pavel corintenilor este reluat și îmbogățit în aceste cuvinte ale lui Petru, în vreme ce Pavel îl va reelabora într-o altă formă, mai icastică, inaugurându-și astfel capodopera teologică, *Epistola către Romani*: „Despre Fiul Său, Cel născut din sămânța lui David, după trup, Care a fost rânduit Fiu al lui Dumnezeu întru putere, după Duhul sfințeniei, prin învierea Lui din morți, Iisus Hristos, Domnul nostru” (1, 3–4).

Din textele citate până aici, rezultă două elemente care vor fi ca doi aștri călăuzitori în definirea miezului Evangheliilor. În persoana lui Iisus Hristos se împletesc două trasee. Primul este orizontal și se desfășoară în istorie: el cuprinde nașterea la o dată mai mult sau mai puțin precisă, într-un teritoriu identificabil pe hărțile noastre geografice; el evocă și acea viață a lui care se exprimă prin gesturi și cuvinte și se ocupă și de moartea sa tragică în acea execuție capitală petrecută pe un pinten stâncos, nu prea înalt, din cetatea Ierusalimului.

Există însă și un alt traseu, care tinde spre cer, spre dincolo, spre infinit și spre veșnicie, și care se arată mai ales în învierea și în calitatea divină a lui Hristos, ascunsă în trupul perisabil al unui predicator ambulant și, totodată, vindecător iudeu. A păși pe firul care desparte istoria de credință fără a-ți pierde echilibrul nu este un lucru ușor. Unii au preferat să citească figura lui Iisus din Nazaret numai din punct de vedere istoric, alții însă l-au preschimbât într-o icoană sfântă, care doar în aparență s-a întâlnit cu istoria și care, așa cum vor presupune unele texte apocrife și chiar Coranul (ce decurge din acestea), pe cruce a fost „înlocuit” cu un evreu oarecare și anonim.

Fără a încerca să reconstituim cadrul complex al omului istoric Iisus, obiect al unei nesfârșite cercetări critice, la care ne vom referi mai târziu, vom încerca să identificăm aici doar câteva urme exterioare ale aceluia fundal istorico-geografic care se întinde de-a lungul secolului I, adică ale vastului orizont imperial roman și ale micii provincii palestiniene, așa cum am declarat la început. Într-adevăr, singura biografie istorică posibilă a lui Iisus este cea care se va desprinde din Evangheliile, însă cele două trasee,

cel al istoriei și cel al credinței, sunt atât de strâns împletite între ele, încât nu pot fi lesne deosebite și izolate.

În căutarea mărturiilor imperiale

Cu alte cuvinte, Evangheliile nu sunt cărți de istorie în sens școlăresc: așa cum se va vedea, ne putem folosi de ele în sens strict istoriografic, dar acesta nu permite un profil biografic deplin al lui Iisus Hristos. Înainte de a intra în textul evanghelic, să încercăm mai întâi să trecem de prag, cu alte cuvinte, să arătăm câteva dintre urmele lăsate de pașii creștinismului în exteriorul lui. Să plecăm de la documentele imperiale romane. Recolta este mai degrabă slabă.

Textul cel mai vechi este o scrisoare celebră (catalog X, 96), pe care Pliniu cel Tânăr (cel care va descrie tragedia provocată de erupția Vezuviului în august 79), nepotul naturalistului Pliniu cel Bătrân, i-o adresează împăratului Traian, semnalându-i pericolul reprezentat de apariția unei secte referitoare la Hristos și pe care el o înfiera ca pe o „superstiție perversă și nestăpânită”. Selectăm, din denunțul mai degrabă complex și din sfatul cerut împăratului cu privire la măsura judiciară care trebuia luată (suntem în jurul anului 110-111 și Pliniu fusese numit de curând guvernator al Pontului și al Bitiniei, ambele aflate în partea nord-orientală a Turciei de astăzi), fragmentul care ne interesează.

După autorul latin, membrii acelei comunități obișnuiau „să se reunească în zori, înainte de a se face lumină, într-o zi prestabilită [duminica], să recite fiecare, pe rând, un imn închinat lui Hristos ca unui zeu și să jure solemn să nu înfăptuiască

nicio crimă, nici măcar furturi, jafuri, adultere, să nu-și încalce cuvântul dat și să nu refuze să înapoieze un împrumut dacă li se cerea. Odată terminate aceste ceremonii, plecau, pentru a se întâlni din nou ca să ia împreună masa, cu bucate obișnuite și neprimejdioase”.

Așadar, pe atunci, era deja consolidată o anumită practică liturgică de rit creștin, care cuprindea o imnologie, interpretată diferit de specialiști (antifonală, psalmodiere responsorială, baptismală?), și, mai ales, un ospăț comunitar, agapa euharistică. Dimensiunii cultice, Pliniu îi adaugă și una etică, datorită căreia comunitatea creștină de la începuturi este considerată exemplară chiar și de către un păgân. Această atestare este cât se poate de semnificativă, deoarece este prima mărturie externă cu privire la existența unui creștinism structurat.

Ea vine cu zece ani înainte de faimosul pasaj din *Analele* lui Tacit (XV, 44), în care, în jurul anilor 115–120, istoricul roman evoca incendierea Romei de către Nero, în anul 64, semnalând că împăratul „i-a declarat vinovați și i-a condamnat la chinuri cumplite pe cei numiți de popor Creștini [...], care își luau numele de la Cresto, condamnat la moarte de procuratorul Ponțiu Pilat din vremea împăratului Tiberiu”.

Puțin mai târziu, Suetoniu, în biografia împăratului Claudius, pomenește de figura lui „Chrestus”, privit ca un personaj sedițios, prin prisma comunității sale de credincioși de origine iudaică: „Judeii, care se răzvrăteau neconținut ațâțați de Chrestus, au fost goniți din Roma” (n. 25). Și în *Faptele Apostolilor* (18, 2) se pomenește de această prevedere de a-i expulza pe evrei din Roma; poate că Suetoniu îi atribuia lui Hristos (Chrestus),

în mod anacronic și grăbit, responsabilitatea pentru tensiunile cauzate de creștini, confundați de el cu evreii din urbe.

Alte minime referiri apar la câțiva scriitori romani din secolul al II-lea, precum filosoful Epictet, împăratul Marc Aureliu, retorul Fronto, acesta fiind primul care a întreprins o critică severă a creștinismului din perspectivă păgână, într-o *Orațiune împotriva creștinilor*, ajunsă la noi grație citatelor oferite de un autor creștin, Marcus Minucius Felix. Creștinii sunt priviți cu sarcasm în *Moartea lui Peregrinus* și în *Alexandru, profetul mincinos* de Lucian din Samosata, scriitor grec care a trăit între anii 120 și 190, și chiar și într-o scriere a medicului grec Galenus (secolul al II-lea); altă mențiune apare într-un citat din scrierile polemistului și filosofului Celsus, prezent în replica pe care un mare învățător creștin, Origen, o dă acuzației potrivit căreia Iisus ar fi fiul nelegitim născut din adulterul mamei sale cu un soldat, un oarecare Panthera, poate o deformare a grecescului *parthénos*, „virgin”, epitet folosit, așa cum vom vedea, în Evangheliile pentru Maria.

În căutarea mărturiilor iudaice

Așadar, urma lăsată de Iisus și de creștinismul timpuriu în documentele imperiale este firavă. Dar cum este ea în cele iudaice, mult mai apropiate de figura și de viața lui Iisus? Și în acest caz răspunsul este mai degrabă modest. Ne vine, oricum, în ajutor istoricul filo-roman Josephus Flavius, care, în vasta frescă a istoriei poporului său, *Antichități iudaice*, scoate la iveală figura lui Ioan Botezătorul, a lui Iisus și a lui Iacov cel Tânăr.

Să ne oprim o clipă la acel portret al lui Iisus cunoscut ca *Testimonium Flavianum* (XVIII, 63–64)¹:

În vremea aceea a trăit Isus, un om înțelept, dacă poate fi numit aievea om. El a fost autorul unor uluitoare minuni și învățătorul oamenilor care erau bucuroși să afle adevărul. A atras de partea lui o mulțime de iudei, dar și o mulțime de păgâni. Acesta a fost Hristos. Chiar dacă Pilatus, datorită acuzațiilor aduse de frunțașii poporului nostru, l-a ținut pe cruce, n-au încetat să-l iubească cei ce l-au îndrăgit de la început. Căci li s-a arătat a treia zi iarăși viu, așa cum au prezis profeții trimiși de Dumnezeu, înfăptuind și o mie de alte miracole. De atunci și până azi dăinuie poporul creștinilor, care își trage numele de la dânsul.

Pasajul este surprinzător și conține, aproape sigur, glose scrise de creștini, dar substanța provine de la acest istoric iudeo-roman și atestă importanța figurii lui Iisus în mediile iudaice imediat următoare.

În aceleași medii trebuie plasat un paragraf din tratatul *Sanhedrin* (43a) al Talmudului babilonian, mare culegere a tradițiilor ebraice. Iată-l:

În ajunul Paștelui, a fost spânzurat [pe cruce] Jeshu nazarineanul. Timp de patruzeci de zile, un crainic strigase despre el: El vine ca să fie lapidat pentru că a practicat magia și a întărâtat și a abătut de la calea cea dreaptă poporul lui Israel. Oricine știe ceva în apărarea lui să vină și să aducă mărturie!

¹ Flavius Josephus, *Antichități iudaice*. II. Cărțile XI–XX. De la refacerea templului până la răscoala împotriva lui Nero, traducere, note și indice de Ion Acsan, Editura Hasefer, București, 2001, p. 446.

Dar nu s-a găsit nimic în apărarea lui. Astfel încât l-au spânzurat [pe cruce] în ajunul Paștelui.

Mărturii ulterioare cu privire la creștinism se mai află în alte pasaje din Talmud, dar și acestea constituie doar aluzii și sunt, oricum, târzii. Mai impresionant este însă ceea ce, în 1973, iezuitul José O'Callaghan a identificat într-un scurt fragment din a șaptea grotă de la Qumran.

După cum se știe, începând din 1947, într-o serie de grote de pe coasta nord-vestică a Mării Moarte s-a descoperit un însemnat număr de texte aparținând unei comunități iudaice care trăise în acele locuri. Dacă în zece dintre cele unsprezece grote s-au găsit texte ebraice (texte biblice și scrieri privitoare la comunitatea care, printre altele, avea un mare sediu la Qumran), în cea de-a șaptea, cele nouăsprezece fragmente inventariate conțineau texte scrise în limba greacă.

Și iată că într-unul dintre acele minuscule fragmente, cunoscut ca 7Q5, cercetătorul amintit a crezut că poate descifra, în puținele litere grecești păstrate (mai exact, treisprezece, răspândite pe mai multe rânduri), un crâmpel dintr-o frază a *Evangeliei după Marcu*: „Și trecând marea, au venit în ținutul Gennesaretului și au tras la țârm. Și ieșind ei din corabie, îndată l-au cunoscut” (6, 53–54). În favoarea identificării au contribuit îndeosebi literele *mes*, despre care s-a presupus că aparțineau cuvântului Gennesaret, localitate care nu apare în Vechiul Testament (cel puțin, nu sub această formă). Prin urmare, ipotetic, Evanghelia ar fi fost inserată în „biblioteca” iudaică din Qumran.

O'Callaghan a încercat ulterior și alte identificări neotestamentare, în alte opt fragmente a căror datare era aproximată